

Angelina Banović-Markovska

Književne enigme makedonske povijesti

"Živimo uronjeni u pripovijedanje, prepričavanje i ponovno procjenjivanje značenja naših bivših djela, iščekujući rezultat svojih budućih projekata, nalazeći se na sjecištu nekoliko još nedovršenih priča..."

Peter Brooks

Kažu da je vrijeme velikih naracija iza nas i da su nam danas zanimljivi isključivo teorijski i politički projekti koji se bave malim, urbanim pričama. Ali, isto tako, mi još uvijek pamtimo neke dramatične događaje koji su u okvirima totalitarnih režima provocirali spekulativne metanaracije državnoga aparata. Svaki pokušaj razmišljanja o povijesnim vremenima (u kojima nismo mogli osobno sudjelovati/svjedočiti, ali unatoč tome rješavamo probleme koje baštinimo od svojih predaka), priziva trenutke spoznaje da je hegemonistički karakter historijskog kontinuuma odbio legitimirati lokalne priče i njihove prešućene istine. Možda njih i nema previše, ali ima ih posvema dovoljno da se može napisati paralelna povijest ovih prostora – minulog balkanskog kronotopa. Riječ je o svim našim ratovima, traumama i tminama, o Bleiburzima i golgotama, egzodusima i genocidima, ljubavima i mržnjama, o neuspjelim reformama socijalizma i propalim pokušajima liberalizacije društva, o velikim fantazmima gorkih nacionalnih iskustava. A to su pitanja koja se, povrh i prije svega, odnose na političku svijest pojedinca, provocirajući njegov etički kod i političku odgovornost, ma koliko oni izazivaju ponekad različita očekivanja i tumačenja. No, činjenica je da prošlost možemo spoznati putem rekonstrukcije tekstualnih tragova. Kakve rezultate dobivamo od tog raspoređivanja tragova i intersekcije njihova značenja? Kakva je njihova uloga u izgradnji naše budućnosti?

Na ta ključna pitanja odgovore daje knjiga Zlatka Kramarića.

Svjestan činjenice da su njegovo vlastito podrijetlo i hibridni kulturni identitet formirani u potrazi za *trećim prostorom* u kojemu na jedan superioran i sasvim legitiman način može govoriti/razmišljati o (gorućim) problemima i traumama vlastite nacije, Zlatko Kramarić uspijeva prepoznati disidentske priče makedonske historijske i kulturne povijesti. Ne ignorirajući mišljenja da na Balkanu postoje različite

inskrpcije o sličnim povijesnim događajima i ličnostima, svojim imaginativnim i politički markiranim diskursom on ispisuje novu *zonu dodira*, ukrštanja i susreta između kultura. Otuda, jedna od ključnih postavki njegove knjige *Identitet. Tekst. Nacija. Interpretacije crnila makedonske povijesti*, jest rješavanje enigme (ili barem stvaranje pretpostavki za njezino rješavanje): kako u fokusu najvažnijih tema današnjice vratiti interes za granične povijesti, jezike i kulture, poštujući pri tom tradicije malih (balkanskih) naroda?

U zapadnim intelektualnim i političkim krugovima Europe već duže vrijeme provlači se teza da će se o sudbini europskoga identiteta odlučivati na Balkanu, na onom post-jugoslavenskom Balkanu, koji nikada nije bio prava *suprotnost* Europi već njezina "unutarnja Drugost", "fotografski negativ" (S. Žižek), slika i posljedica njezine povijesti. Jedna druga definicija otkriva paradoks u samom srcu stereotipa. Ona zagovara ideju *izvanjskosti* u unutarnjim granicama Unije. Neodrživost tog paradoksa upućuje na potrebu (re)integracije balkanske regije u političkim okvirima Europe kao dijela njezina demokratskog javnog prostora u kojemu se permanentno odvija susret kultura, jer svaki pokušaj samorazumijevanja predmnijeva i svijest o vlastitoj *nedostatnosti*. Ta činjenica ne isključuje ulogu lokalnih narativa. U konačnici, samo lokalni narativi mogu ispričati priču o izmještenoj stvarnosti u srcu Europe. To je najprirodniji oblik prijelaza iz nižeg u viši red, od objekta ("objet petit a") do subjekta (politički osviještenog subjekta) koji njeguje ideju Lyotardova disenzusa kao svoju vlastitu sudbinu.

Svjestan toga, u teorijskom nastojanju konstituiranja *novog političkog subjekta* na Balkanu, Zlatko Kramarić dosljedno provodi svoj liberalni projekt pisma, odbacujući binarnu logiku kao neprihvatljivu percepciju svijeta. Njemu je savršeno jasno da se putem tumačenja povijesne traume jedne hibridne kulture (u ovom slučaju makedonske), njezinih historijskih i političkih zabluda i perspektiva, zapravo može govoriti o iskustvima hrvatskoga naroda, jer su u jednom širem imagološkom kontekstu kategorije *nacionalnog*, *zajedničkog* i *lokalnog* prije alotropi etničke i kulturne identifikacije no što su povijesne i društvene konstrukcije. Ukazujući na njihove ovisnosti o političkim i drugim promjenama u regiji, Kramarić ih dovodi u vezu s konceptom slobode, s individualnim i ljudskim pravima. On to čini preko literature i njezinih žanrova u kojima se upisuju političke ideje nacije. O njihovoj važnosti govori i činjenica da bez strukture *teksta*, bez strukture *politike teksta* kao *strukture same politike*, povijesnog kontinuuma ne može ni biti.

Prihvativši stoga rizik suočavanja s Drugima, s *drugom* literaturom, autor ove knjige ukazuje na potrebu za dijalogom koji uvažava razlike. U dosluhu s referentnim filozofima i teoretičarima današnjice (Foucault, Derrida, Balibar, Bhabha, Wittgenstein), Kramarić piše kritiku balkanskog postmodernog uma – jer kritika političkoga još nije napisana (Lyotard) – nastojeći rekontekstualizirati pitanja koja su dramatična za svaku naciju: ona o povijesti, ideologiji, imenu, identitetu. Činjenica da se na tom putu rekontekstualizacije i reinterpretacije kulturno-povijesnih kategorija on ponovo vraća "makedonskim temama i dilemama" potvrđuje ne samo njegovu profesionalnu orijentaciju za makedonistiku uopće, nego i političku odlučnost da pisanom i javnom riječju ugradi sebe u povijesne trenutke za Makedoniju kojoj, na delikatnom poprištu svjetske diplomacije, prijeti politički presedan – promjena historijskog imena. Činjenice potvrđuju da su stoljećima različiti oblici povijesnih antagonizama bili i ostali *krizna mjesta* o kojima se pregovaralo za Makedoniju – za koju i dalje vrijedi pregovarati. Ta *krizna mjesta* i danas jesu pitanja nacije, jezika i imena. Analizirajući historijske posljedice njihova negiranja - što predmnijeva negiranje identiteta makedonske nacije: njezinu genezu, granice i kulturno naslijeđe - Kramarić zaključuje da se ta negacija uvijek događa u prijelomnim historijskim trenucima, zbog čega se potvrđivanje makedonskog jezičnog i književnog identiteta permanentno odgađa za neka "bolja" vremena. Politika tog "odgađanja" još uvijek traje i njezine su posljedice očite. Međutim, ako vlastita želja za priznavanjem ne predmnijeva uništenje Drugoga, trebaju li se u tom otporu spram hegemonističkih težnji Drugoga vidjeti destruktivni mehanizmi nacionalizma? Samo nacionalna svijest koja nije opsjednuta nacionalizmom može prevladati lokalne vrijednosti i dosegnuti internacionalnu dimenziju.

Ali konzistentna usmjerenost prema najsuptilnijim temama prošlosti potvrđuje činjenicu da je u središnjem/emancipatorskom periodu vlastitoga razvoja, makedonska književnost težila literarizaciji jednog tematsko-motivskog repertoara kojega je sustavno pretvarala u svoju temeljnu preokupaciju. Prema autoru ove knjige (čija su teorijska čitanja aktuelna i značajna za Makedoniju danas, jednako kao i prije dvadeset godina), važnost tog tematskog repertoara je ogromna i može se podvesti pod metaforičku odrednicu "*crnila makedonske povijesti*" (gdje se, prije svega, misli na prokletstvo i samouništenje koje je pratilo makedonskog čovjeka za vrijeme balkanskih i svjetskih ratova, drama makedonskoga Juga, egzodus egejskih izbjeglica u vrijeme grčkog monarhofašističkog režima i sl.). Ali spomenuti motivski repertoar

nije samo lokalnog karaktera. On pokriva jedan širi semantički aspekt koji ukazuje na traumatične trenutke cjelokupne balkanske povijesti u čijem se središte nalazi "mali čovjek" s kojim se sudbina bolno poigrava. Ta činjenica ne samo što je uspjela konstituirati "novi" nacionalni entitet u makedonskoj književnosti – nakon kojega "više ništa nije bilo isto!" (Z. Kramarić) – nego je svojom pripovjednom logikom pretvorila historiju u tekstualnu djelatnost koja se usuđivala kazivati i o onim detaljima o kojima je "jaka" povijest surovo šutjela. Još jednom je književnost uspješno odradila posao historiografije! Tako je historijska beletristika postala važna etapa u razvoju makedonske književnosti, gdje se roman pokazao kao idealni obrazac za objektivno slikanje prošlosti. Ali zahvaljujući svome kompleksnome duhovnome naslijeđu makedonistika je postajala svjesna da samodefiniranje njezine nacionalne književnosti nije moguće bez uključivanja u jedan širi komparativni kontekst koji ne samo što nadilazi čisto književnu problematiku, nego stvara i uvjete za dijalogom s ostalim društvenim procesima.

Budući da je u interpretacijama nacionalne i historijske svijesti politički diskurs neizbježan, autor ove knjige zastupa ideju da su se u slučaju makedonske nacije te dimenzije svijesti morale konstituirati kroz povijesne akcije koje su trebale potvrditi njezin kulturni i nacionalni identitet. One su na djelu i u novije vrijeme. "Poslije raspada Jugoslavije pitanje nacije postalo je u Makedoniji jedno od važnijih političko-teorijskih pitanja jednostavno zato što se ono više nije moglo ignorirati", piše Kramarić u svojoj knjizi. A ne može se ignorirati jer makedonska povijest nije "zabranjena povijest". Kako onda toj vjekovima osporavanoj makedonskoj naciji omogućiti ulazak u povijesno vrijeme, koje u linearnom smislu nemilosrdno protječe?

Čini se da je to jedno od gorućih pitanja regije, jer inzistirati na preimenovanju jedne nacije nije ni malo naivan projekt: "...dati nekome ime/naslov svakako je ozbiljan i dugoročan (jezično-politički) angažman" – smatra Kramarić. "Dati nekome ime/naslov, naime, znači: nekoga smo zaustavili 'na nekom mjestu u gramatici' (L. Wittgenstein). Kad se nekome daje ime, onda mu se zapravo propisuje jezično mjesto s kojeg će se on i ubuduće odazivati... Ali činjenica da se svako ime/imenovanje može zloupotrijebiti otvara novi krug problema vezan uz pitanje političko-etičke odgovornosti". Hoće li i ovoga puta makedonska nacija biti zaustavljena "na istom mjestu u gramatici"? Može li to "zaustavljanje" riješiti balkanske nesporazume i stvoriti uvjete za bolju budućnost? To su pitanja na koja moraju odgovoriti intelektualne i političke elite i za to snositi odgovornost. One su

odgovorne za rješavanje spora oko imena, jer: IME je trezor kolektivne memorije jedne nacije, njezina burna prošlost, nedefinirana sadašnjost i imaginarna budućnost.

Ovom je knjigom Zlatko Kramarić preuzeo svoju odgovornost u podizanju mostova na Balkanu. Nenametljivim diskursom liberalnog demokrate s ljudskim licem on potvrđuje profesionalnu i humanističku pripadnost makedonskoj naciji i njezinom kulturnom identitetu.

(Pogovor knjizi Z. Kramarića: *Identitet. Tekst. Nacija: interpretacije crnila makedonske povijesti*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009; ISBN 978-953-303-156-9)